

ÓVODA ÉS MAGYAR NYELV A XIX. SZÁZAD
VÉGÉN

1872-ben foglalta el a kultuszminiszteri széket *Trefort* Ágoston, aki mint államférfi és publicista azt az utat követte, melyen korábban *Eötvös* Józseffel együtt járt. Közismertek erőfeszítései, melyekkel betetőzte a nagy kultúrpolitikus kezdeményezéseit. Ugyanakkor több vonatkozásban — el is tér ettől az iránytól.

A következőkben néhány adalékkal szeretnénk szolgálni azokhoz a nacionalista célzattal végrehajtott magyarosítási kísérletekhez, eljárási formákhoz, melyekkel a múlt század 70-es éveitől, *Trefort* minisztersége idejétől kezdődően találkozunk az óvodai élet területein.

Előjáróban leszögezni kívánjuk, hogy a nemzetiségek nyelvhasználati jogának erőszakos eltiprására irányuló törekvéseket kifogásoljuk csupán tanulmányunkban, nem pedig az államnyelv használatának természetes igénye ellen emelünk szót. Elemzésünk mindenekelőtt a Vas Megyei Levéltár fondjaira támaszkodik.

Eötvös József a népoktatási törvény megalkotása során arra is kiterjesztette figyelmét, hogy az ország határain belül élő nemzetiségek saját nyelvük használatával juthassanak el a kultúra gyümölcseihez. „Minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike” — szögezi le az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 58. paragrafusa.¹ *Eötvös* úgy látja: „Akár az ország általános, akár az egyes nemzetiségek külön érdekeiből induljunk ki, higgadtan, meggondolva a dolgot, csak egy meggyőződéshez juthatunk, s ez az: hogy a történelmi s politikai nemzet érdekeit csak úgy biztosíthatjuk, ha minden egyes nyelvbeli nemzetiség igényei kielégítettnek . . .”

Az anyanyelvi oktatást segíthette volna a népiskolákban az 1868. évi XLIV. törvénycikk, a nemzetiségi törvény is, amely a nemzetiségi tömegeknek anyanyelvük korlátozott használatát biztosította s helyi közigazgatás területén, és lehetőséget adott közművelődési társulatok alakítására is.² Ezt a törvényt azonban sohasem hajtották végre, sőt végrehajtási utasítást sem adtak ki hozzá.

Eötvös József halála után mind nagyobb akadályokat gördítenek a nemzetiségek anyanyelvének gyakorlása elé a népiskolai oktatásban. Az a cél vezette a hivatalos magyar művelődéspolitikai irányítóit, hogy eredményes népművelés csak anyanyelven lehetséges. Ezért követték el mindent annak érdekében, hogy semmibe vegyék a nemzetiségek nyelvhasználati jogát a népiskolákban.

Mivel indokolja ezt a magyar uralkodó osztály?

„Magyarország a magyaroké, de kik a magyarok? — teszi fel a kérdést a *Néptanítók Lapja*. — Azok-e, kik Árpádig vihetik fel származásukat, vagy azok is,

¹ Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 58. §-a. Közoktatásügyi törvények és rendeletek tára. Budapest, 1878. 10.

² 1868. évi XLIV. törvénycikk, 6. és 26. §.

kik e hon határain születve, érzelemben, s e hon nagyságáért való munkában a honfoglaló törzzsel egygyé váltak? Felelet: Magyar mindaz, kinek e négy folyam s e hármás bércz nagysága és boldogsága s a nép jólétének emelése szívében fekszik. Első föltétel, hogy egymást megértsük”.

Ezután arra hivatkozik a cikk, hogy Magyarországon sokféle nyelven beszél a lakosság és a „legújabb kor egy poliglott statut talált” az országban. „Ennek meg kell szünnie — hangoztatja az újság — végének kell lennie annak a középkori állapotnak, melyben a legnemesebb erők a nyelvek harczában emésztetnek fel.” Ezt a küzdelmet azonban csak úgy véli megvitathatónak a kortárs, „ha magyar érzelmeink kifejezésére a magyar szót fogadjuk el általánosan”.

A polgárság érdekeit szolgáló érvelés — mint látható — magabiztosságot árul el. Az is kitűnik a sorok nyomán, hogy a cikkíró a polgárság politikai jogait semmivel sem tartja kevesebbnek az arisztokrácia jogainál; az évszázadok óta tovább élő születési előjogok maradványaiba kapaszkodó feudális nagybirtokos réteget nem érzi „magasabbnak” osztálya tagjainál. Egyedül azt a körülményt tekinti mérvadónak, értékmérőnek a liberális polgárság képviselője, hogy mit tesz ez az uralkodó osztály a „nép jólétének” növeléséért, azaz mennyire segíti elő a burzsoázia érdekeit. Ezt a feladatot pedig csak a magyar nyelv kötelező használatával látja megoldhatónak.³

A nemzetiségek művelődési jogainak likvidálásában a hetvenes évek közepén teszik meg az első lépéseket. Mindenekelőtt beszüntették a Néptanítók Lapja nem magyar nyelvű számainak a kiadását. Eötvös József 1868-ban alapította ezt az orgánumot, és amint az 1870. évi országgyűlési Jelentéséből tudjuk, a magyar mellett német, tót, román, szerb, orosz és horvát nyelven is kinyomatta, hogy a nemzetiségi tanítókhoz is eljuthasson.⁴

Később, az 1879. évi XVIII. törvénycikk életbe léptetésével pedig a „törvényesség kötelező erejére” hivatkozva folytatódott a propagandamunka, nyomában pedig a mind kíméletlenebb végrehajtás.⁵

A népiskolákhoz kapcsolódva, jól átgondolt feladatot jelöltek meg az óvodák számára is és ezekben az intézményekben ugyancsak megkezdték a szervezőmunkát a magyarosítási akciók kiterjesztésére.

A kiegyezést követő évek — minden bizonnyal EÖTVÖS József népoktatási törvényének hatására is — bizonyos fokú lendületet váltottak ki, egyelőre csak társadalmi jelleggel funkcionáló óvodák ügyének felkarolásában. Az intézmény iránt megnyilvánuló fokozottabb figyelem azonban sokkal inkább társadalmi okokra vezethető vissza. Mindenelőtt a kapitalista termelési viszonyok erősödése, a tőkés gazdasági rend szükségletei nyitották meg az utat nálunk is az óvodák életre keltéséhez. Abból a burzsoa felismerésből fakadt minden ideirá-

³ A magyar iskolaegylet. Néptanítók Lapja, 1884. febr. 16. (a szerző nevének feltüntetése nélkül).

⁴ Eötvös József válogatott pedagógiai művei (a továbbiakban: VPM). Szerk. Felkai László. Budapest, 1957. 36—42.

⁵ Az 1879. évi XVIII. törvénycikk rendelkezéseinek summája: Az ország összes népiskolájában a magyar nyelv oktatása kötelező; csak azok a tanítók nyerhetnek alkalmazást, akik a magyar nyelvben kellő jártasságot mutatnak. Az indoklásban az is olvasható, hogy az új törvénynek nem szándéka a kényszerítés, mert az „célzatosan törekvés volna”; az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk alkotói azonban „a magyar nyelvnek a népiskolákban való tanításáról kellőleg nem gondoskodtak” és „e mulasztást pótolni a törvényhozás további teendőjéül marad fenn”. — Kemény G. Gábor: Íratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. I. 1867—1892. Budapest, 1952.

nyuló törekvés, hogy a számszerűleg növekvő munkásosztály, valamint a szegény parasztság gondozatlanul maradt kisgyermekének óvásáról, fizikai épségük biztosításáról intézményesen lehessen gondoskodni. Elsősorban a munkábaálló anyák gyermekeinek a felügyeletét akarták megoldani az óvodai intézménnyel.

A fenti célokon kívül, fokozatosan az a szándék is érvényesül az óvodai hálózat kiépülésével párhuzamosan, hogy ugyanúgy, mint a népiskola, a magyarosítási feladatokból is részt kapjon az intézmény. Az évek folyamán kialakult tapasztalat alapján tervszerű egymásra épüléssel gondolták biztosítani a két intézménytípus funkcióját: az óvoda előkészítői szerepet vállaljon a nemzeti-ségi nyelven beszélő, iskolába lépő gyermek magyar nyelvbeli jártasságának kialakításában.⁶ Az egyik korabeli vélemény szerint az óvodák „... mellékesen a legolcsóbb, legbiztosabb terjesztői az állam nyelvének . . .”⁷

GYERTYÁNYFFY István, aki egyébként a demokratikus népoktatási irányzat egyik jelentős hazai képviselője volt ezekben az években, szintén úgy véli, hogy „legyen a kiseddóvó terjesztője egy nyelvnek, amelyen hazánk vegyesajkú lakossága egymást megértse, annak a nyelvnek, amelyet . . . történeti jog és természetes fejlődés tettek elsővé ebben a hazában.”⁸

Az óvodák számának növekedésével párhuzamosan az itt folyó munka szervezését, irányítását célzó első útmutató is napvilágot lát. A P. SZATHMÁRY Károly vezetésével szerkesztett és 1878-ban kiadott *Óvodai Utasítás* lényegében az 1891. évi óvodai törvény megjelenéséig az óvodai mozgalom ügyének egyedüli, közkézen forgott eligazító-dokumentuma volt és az egyes pontjai vezérelvül szolgáltak az érintett intézmények (elsősorban államiak) életre hívása, szervezete és működése tekintetében. Elkészítésére az *Országos Kiseddóvó Egyesület* adott megbízást.⁹

Az óvodai mozgalom célját abban jelöli meg e kiadvány, hogy „gyermekünk már kisedd korukban erkölcsös és nemzeti nevelésben részesüljenek”. Egyértelmű politikai szándékról vall akkor is, amikor azt hangsúlyozza, hogy „kiseddeink egészsége, éléte megóva legyen” a cél s így „nemzetünk — ahelyett, hogy apad —, számban, erőben növekedjék”.

Jelentős állomás a magyar óvoda történetében az 1891. évi XV. törvénycikk: az *óvodai törvény* megjelenése. Első paragrafusá így jelöli meg a kiseddóvás feladatát: „A 3—6 éves gyermekeket, egyfelől ápolás és gondozás által a szülők távollétében érhető veszélyektől óvni, másfelől rendre és tisztaságra szoktatás, valamint ügyességüknek, értelmüknek és kedélyüknek korukhoz mért fejlesztése által őket testi, szellemi és erkölcsi fejlődésükben elősegíteni.”¹⁰

A Néptanítók Lapja 1892-ben abban látja az óvodák feladatait, hogy „magyar szó, magyar dal csengjen minden ajkon, hogy már a kis gyermek tudjon lelkesülni mindenért, ami magyar s ha a közép és magasabb iskolák tovább fejlesztik a nemzeti önérzetet, Magyarország fennállása a jövő ezredévben is biztosítva van s a kiseddóvás eleget tett a belé helyezett nemzeti feladatnak”. Ugyancsak

⁶ Magyarország közoktatásügye az 1901. évben. Budapest, 1902. 16—17.

⁷ P. Szathmáry Károly: Utasítás a városi kiseddnevelő-óvó intézetek és a falusi óvodák (menhelyek) felállítása és szervezése ügyében. Budapest, 1878.

⁸ Vezércikk a Néptanítók Lapja 1887. június 18-i számában, a szerző nevének feltüntetése nélkül.

⁹ Gyertyánffy István: Az országos kiseddóvóegyesület ünnepe. Néptanítók Lapja, 1887. november 23.

¹⁰ 1891. évi XV. törvénycikk. Megjelent az 1891. évi törvények gyűjteményében. Budapest, 1891. 121.

a fenti lap — a törvény „szellemét” vizsgálva — arra a következtetésre jut, hogy az „nem idegen törvények másolata, hanem teljesen magyar szellem lengi át s a magyar viszonyoknak megfelelően van megalkotva”. Ezért reméli; hogy az a szemlélet, mely a törvényből fakad, „szívélyes otthonra talál majd a kisedővőkban”.¹¹

A fenti megállapításokban — kitapintható módon — ott lappang az a tendencia is, melyet már jeleztünk, amikor a magyar óvodák korábbi hagyományai közt kutatunk: a magyarosítás eszméje. A kiegyezés utáni években megindult óvodai szervezőmunka nyomán kibontakozó magyarosítási akciók, miközben társadalmi úton, nemes tiszta törekvésből nem egy óvoda kelt életre az ország különböző vidékein, most — határozott formában — a törvény útjának is kísérői lesznek.

A szervezőmunka nyomán

Vas megye hatóságai, még az óvodai törvény kibocsátása előtt, az 1883. január 14-i ülésen, egy bizottságot szervezve, úgy döntöttek, hogy „a kisedővők . . . létesítése . . . és terjesztése céljából” ez az organizáció kisedővőegyesületet fog létrehozni „a megye védnöksége alatt”. Ugyanez az értekezlet az alispán elnökölete alatt albizottságot alakított azzal a feladattal, hogy a fent jelzett egyesület szervezetére és annak gyakorlati felépítésére vonatkozólag tervezetet dolgozzon ki. Azt is kötelességévé tették az albizottságnak a tanácskozáson, hogy javaslatot tegyen, a kisedővődák mely községekben és „minő, a községi viszonylatoknak megfelelő szervezet mellett lennének elsősorban kezdeményezendők”.¹²

Az albizottság figyelmét erőteljesen arra a körülményre irányították, hogy mindekelőtt a kőszegi, a felsőöri, a németújvári, a szentgotthárdi és a mura-szombati járás főbíráit kell megfelelő információkkal ellátniuk oly értelemben, hogy „a községeknek hangulatát a kisedővők eszméje iránt kitudni és fejleszteni igyekezzenek”. Továbbá arra törekedjenek a felsorolt járási vezetők, — hangoztatja az albizottságnak szóló instrukció —, hogy „magukat a vidéki ügybarátokkal érintkezésben” tartsák és vegyék figyelembe „a községeknek azon közrendőri tekinteteket is, melyek a lakosságra nézve gyakorlati életfontossággal bíró nemzeti szemponton felül a kisedővődák létesítését kívánatossá teszik”. Végül arra irányítják még az albizottság figyelmét, hogy a „főszűlyt” egyelőre Rohonc, Pinkafő, Felsőőr, Németszentmiklós, Szentgotthárd, Németújvár, Muraszombat, Szentelek, Gyanafalva és „hasonló nagyobb községekre fektessék”. Nem nehéz a felsorolásokból azt a nem titkolt politikai célt felismerni, mely elsősorban a magyarosítás lehetőségeit keresi az óvodai mozgalom továbbfejlesztése során. Az említett járáások helységek nemzetiségek által lakott területek. A magyarlakta sárvári és celldömölki járás nyilvánvalóan nem véletlenül került el a megye urainak figyelmét, amikor a felállítandó kisedővők telepítési zónáit rajzolták meg Vas megye térképén.

Nem indokolatlanul szólították fel az albizottságot a lakosság hangulatának kipuhatolására sem. A nemzeti egység megteremtése érdekében semmi esetre

¹¹ Néptanítók Lapja, 1892. január 27.

¹² Vas Megyei Levéltár (a továbbiakban: VamI.) Tanfelügyelői iratok (a továbbiakban: Ti) — Magyarlak csomó 240/83.

sem tartanak szerencsés lépésnek a „kedélyek felkavarását” a nemzetiségi lakosság körében.¹³

Vas megye törvényhatósága — hosszas viták után — 1883 november 26-i ülésén mondta ki, hogy mivel „a kisdedek gondozása és jó nevelése nemzeti fejlődésünk egyik alapja és fő tényezője”, a megye területén kisdedóvók létesítésére és a „létezők támogatására társulat alakíttatik”. A társulás címe: *Vas-megyei Kisdedóvóegylet*, székhelye Szombathely és Vas megye törvényhatóságának védnöksége alatt áll.¹⁴

Tekintettel arra, hogy a Vas megyei Kisdedóvóegylet életre hívásával az volt a célja a közigazgatási bizottságnak, hogy a nemzetiségi vidékeken szervezendő óvodák ügyét irányítsák ezzel a testülettel, kissé részletesebben szólunk annak Alapszabályzatáról.

Az egyesület alapszabálya szerint a tagság rendes-, alapító- és tiszteletbeli tagokból verbúvá-
lódik. A rendes tagok évi egy forintnyi összeget, három egymást követő éven át kötelesek az egyesület pénztárába befizetni. Alapító tagnak az tekintendő, aki „egyszer mindenkorra” 20 forintot befizet az egyesület pénztárába. Azokat a személyeket pedig, akik az egyesület céljai érdekében „nagyobb mérvű szellemi vagy anyagi hozzájárulásuk által magukat különösen kitüntették”, a közgyűlés tiszteletbeli tagokká választhatja.

Az egyesület tisztségviselői: egy elnök, két alelnök, egy titkár, két jegyző, ügyész, pénztáros és ellenőr. A 9. paragrafus kimondja, hogy a társulat közgyűlésének „jogában állandó egyet, a népművelés ügye körül kiváló érdemeket szerzett hazafiak sorából” tiszteletbeli elnökül is választani.

Az alapszabályzat az igazgatói választmány tagjait az alábbiakban sorolja elő:

A) Hivatali tagok: Az egylet tisztségviselői és a fiókegyletek elnökei, a megyei állandó választmány két elnöke, a királyi tanfelügyelő, a Megyei Népművelési Bizottság elnöke és a felekezetek főtanfelügyelői.

B) Az egylet közgyűlése általános szótöbbséggel három évre megválasztott 9 tagja.

C) Vas megye törvényhatósága által három évre választott három tag.

A 14. paragrafus így összegezi a választmány feladatait: „a) kezeli a társulat ügyeit b) felügyel az egylet vagyonára s gondoskodik annak gyarapításáról c) igyekszik kisdedóvodákat létesíteni, a létezőket gyámolítani s az egylet pénztárából megszavazza az e célra szükséges összegeket, d) az egylet működéséről és vagyoni állásáról a közgyűlésnek minden év végével jelentést tesz, s ugyanannak az évi zárszámadást véleményes jelentés mellett beterjeszti, e) gondoskodik minden óvodánál a kellő orvosi felügyeletről, f) határoz a tagok felvétele iránt”.

A társulat bevételeinek forrásaiként a következő lehetőségeket jelöli meg a vasi alapszabályzat: tagdíjakból befolyó összegek, adományok, „jótékony hangversenyekből és egyéb ünnepélyek rendezéséből” valamint megyei és állami segélyekből eredő pénzüsszegek. Az alapszabályzat 18. paragrafusában kimondja, miszerint a megye „lakosságának egy része nem magyar ajkú, s a magyar nyelv elsajátítása minden honpolgárnak nemcsak elsőrendű polgári kötelessége, de feltétlenül szükséges is: a társulat elsősorban és mindenekelőtt nem magyar ajkú községekben magyar kisdedóvodák . . . létesítését tűzi feladatává”.

Ez tehát egyértelmű állásfoglalás amellett, hogy — egyelőre — a magyar ajkú községekben nem találják szükségesnek az óvodai mozgalom kiszélesítését. Mindenekelőtt tehát a népoktatás terén célul tűzött magyarosítási akciók előkészítő szakaszának szánták az újonnan létesítendő kisdedóvodák pedagógiai programját.¹⁵

Az alapszabályzatban lefektetett alapelvek, célok, feladatok, szervezeti kérdések egyébként a legnagyobb gonddal, alaposan fogalmazódtak meg. Ugyanakkor körültekintő, jól szervezett munkát és széleskörű felelősséget követelnek az egyes paragrafusok minden érdekelt faktortól a végrehajtás során.

Németújvárt, a járás székhelyét állandó gyermek-menedékház szervezésére

¹³ Uo.

¹⁴ VamL—Ti (Szám nélkül)

¹⁵ Vö. *Ravasz János, Felkai László, Simon Gyula, Bellér Béla: A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus korában. Budapest, 1960. 113.*

szólították fel.¹⁶ HALÁSZ Ferenc királyi tanfelügyelő nem ért egyet a megye döntésével, mivel — a központi irányelveknek megfelelően, a magyarosítási akció kiterjesztése érdekében — célszerűbbnek tartaná óvoda állítását a nemzetiségi nagyközségben. A járás főbírája is e gondolat mellé áll és az alábbiakkal támogatja a tanfelügyelő álláspontját: „Minthogy ... a kisdedóvás egyik célja t.i. a magyarosodás terjesztése, inkább megvalósíthatónak látszik, ha kisdedóvoda állíttatik fel, magasabb képzettséggel bíró óvónő vezetése alatt s Németújvár mint járási központ[ban] egy magyar tannyelvű községi kisdedóvoda inkább” megfelelne a követelményeknek.¹⁷ Hamarosan meg is szervezik a németajkú községben a községi jellegű kisdedóvodát.

Felsőőrött felekezeti óvoda létesítését kezdték meg 1892-ben. A község vezetőségének „többszöri felhívása daczára” azonban a közvetlenül felelős, irányító apparátust, a felügyelő bizottságot még 1893 januárjára sem sikerült teljessé és akcióképesé tenni.¹⁸ Néhány hónappal később megválasztották ugyan e szervezet, de a község „érdemben mit sem tett” — írja a főbíró a közigazgatási bizottságnak küldött felterjesztésében. Úgy látja a járás felelős vezetője, hogy „az Óvoda csak kényszer útján lesz Felsőőr nagyközségben szervezhető”.¹⁹

Nemzetiségi célzatú ellenállás húzódnak meg a felsőöri halogatás mögött, mellyel másutt is találkozunk a megye területén. A *hosszúperesztegi* óvoda szervezése során — 1895-ben — a megye királyi tanfelügyelője azt javasolja az alispánnak, mint a „megyei kisdedóvó egylet” elnökének, tegyen lépéseket annak érdekében, hogy a megyei kultúradoból bizonyos összeget a vajúdo peresztegi óvoda céljaira utaljanak át. Arra hivatkozik a javaslat előterjesztője, hogy „*méltányosnak tartanám, ha a kulturális megyei pótadóból nem csak nemzetiségi, de magyar községekben is szervezethetnének és tartatnának fenn kisdedóvodák*”.²⁰

A javaslat, mely korántsem találkozik a közigazgatási bizottság nézeteivel, hamarosan lekerül a napirendről. A megyei egylet pénztárából egyetlen krajcárt sem voltak hajlandók átengedni az illetékesek a magyar ajkú falu szociális—kulturális jellegű céljaira.²¹ Minden bizonnyal az az elhatározás győzött e kérdésben, a megye vezetősége részéről, hogy a nemzetiségi községek támogatását kell szorgalmazni, a magyarosítási program végrehajtása érdekében.

A *Körmendi* „óvodai ig. és választmány” az alábbi szavak kíséretében kéri az 1902/1903. tanévre is az eddig élvezett megyei segély további folyósítását: „Ezen nemzeti ügyet és nyelvet szolgáló és itt a haza határszélén az elnémetesedés ellen védbástyaúl fennálló intézetünk fenntartása céljaira bátor vagyok Nagyságos alispán urat alázatosan arra kérni, hogy az eddig élvezett megyei segély engedélyezését ... kieszközőlni kegyeskedjék”.²²

Az óvoda vezetőségének segélykérelme mögött azonban korántsem az „el-

¹⁶ Az óvodai törvény a kisdedóvóintézetek mellett állandó gyermekmenedékházak, illetőleg nyári menedékházak felállításáról is intézkedik. Eszerint azok a 10—15 ezer forintnyi állami egyenesadót fizető községek, ahol legalább negyven 3—6 éves korú gondozatlan gyermek kimutatható, állandó gyermek-menedékház állítására kötelezettek. Azok a községek pedig, ahol az évi állami egyenesadó nem éri el a tízezer forintot és ahol legalább 15, gondozásban nem részesülő gyermek található, ideiglenes (nyári) menedékházat kötelesek állítani. (1891. évi XV. törvény-cikk, 16. §).

¹⁷ VamL-Közigazgatási Bizottsági iratok (a továbbiakban: KIB) a 42/93—1696/93.

¹⁸ VamL-KIB e 43/93—220/93.

¹⁹ VamL-KIB e 43/93—1697/93. sz., VamL-KIB e 43/93—3201/93.

²⁰ VamL-KIB e 100/96—1049. Kiemelés tőlem.

²¹ VamL-KIB e 100/96—112.

²² VamL-KIB III. 601/903.

németesedés” veszélye húzódott meg. Körmenđ magyar ajkú község volt és így nem volt indoka, hogy megyei támogatásért folyamodjék óvodája fenntartására. Sokkal inkább a maguk anyagi terheitől való szabadulás lehetőségei ösztönözhatték az intézmény helyi felelős fenntartóit, hogy ezt a kérvényt megírják.

A *muraszombati* óvodát 1886-ban létesítették. Jó ideig a Vas Megyei Központi Óvodaegylet időnkint kiutalt segélyéből, valamint a „kisdedek iránt érdeklődő ügybarátok” támogatásából tartották fenn a község intézményét. 1892-ben azután az óvoda államosítását kérték. Az óvoda továbbélésének szükségességét így indokolja az előljáróság: „a vend vidéken, Stájerország határszélén a magyarosodásnak . . . szolgálatot tett” és a jövőre vonatkozóan is a magyarosításban jelöli meg az elsőrendű célt.²³ Az érdekelt hatóságok felhívására 1893-ban újólaj kijelenti a község, hogy a maga erejéből nagyobb anyagi áldozatokra nem vállalkozhat.²⁴ Alapjában elfogadható érveléssel igyekszik távol tartani az előljáróság a nagyobb adóterhet a lakosságtól, ami — véleménye szerint — abban az esetben következne be, ha községi jellegűvé válna az óvoda. Miért ne lehetne az állam a fenntartója ennek az intézménynek — kérđi a község —, amikor a „határszéli, idegen elemek által körülvett városkában hazafias szempontból létesült egyleteknek egy és ugyanaz a fizető közönsége, fenntartója”, a magyar állam?²⁵

1895-ben ismét a muraszombati problémával foglalkozik a kultuszminiszter. A község ugyanis újabb folyamodványában megismételte azt a gondját, mely három év óta szorítja. Indokai is a régiiek, melyeket azzal told meg, hogy az óvoda megszűnése annál szembetűnőbb lenne, mivel a vidék kisebb községei „czélszerű épületben, jól szervezett állami kisdedővőkkel bírnak s a központ már 10 év óta czélját híven szolgáló, fontos missióra hivatott intézményét, anyagi körülményei folytán beszüntetni kénytelen”.²⁶

A miniszter válasza elutasító volt, amennyiben „fedezet hiányában” nem járult hozzá a község kérelméhez. De 1896 januárjában újból szőnyegre került a nagyközség ügye a minisztérium előtt és egyelőre tájékoztatást kér e hatóság a megyétől az óvoda fenntartására vonatkozó jelenlegi helyzetről.²⁷

A muraszombati óvoda problémáját bogozva az 1896 márciusában készített költségvetési jegyzőkönyv adatai és bejegyzései alapján megállapítható, hogy valóban bizonytalanná vált az intézmény léte. Az óvónő tájékoztatta a királyi tanfelügyelőt erről a helyzetről: „felbomlás előtt állunk. Sem én, sem a dajka fizetést sem kapunk, a lakbérrel, a fűtőanyaggal . . . annyira hátralékban van [az óvoda], hogy a napokban gyűlés lesz, melyen valószínűleg feloszlik” az intézmény...

Arról szól ezután az óvoda pedagógusa, hogy 10 évet töltött Muraszombat kicsinyei között, „egyenesen a képezdéből” érkezett közéjük és „nagy ambícióval” kezdett munkába. Elmondja, „hogy ha már magyarosítani küldék ki”, meg is akart felelni a feladatoknak. Az első évben 26 gyermeke volt, most 100—120-an látogatják az óvodát. A legszebb élményei között tartja számon, amikor „az a sok apró vend gyerek egyszer csak megszólalt édes magyar hazánk nyelvén, hogy azontúl mindig azon beszéljen”.²⁸

²³ VamL-KIB 7103-893.

²⁴ VamL-KIB 1025-93.

²⁵ VamL-KIB 839/900.

²⁶ VamL-Ti Muraszombat, költségvetés csomó, 71906.

²⁷ VamL-KIB 237/1896.

²⁸ VamL-Ti Muraszombat cs. 1920-ig (szám nélkül).

A muraszombati óvoda helyzetének elemzéséből az derül ki, hogy e járási székhely vezetősége, mely ragaszkodik ugyan intézménye fennmaradásához, tartózkodik a legkisebb anyagi áldozatoktól is annak fenntartása érdekében. Ez annál szembetűnőbb, mivel forrásaink szerint kisebb községek is példamutató módon állnak a mozgalom szolgálatába. Az óvónő, valamint a dajka törvényes fizetése folyósításának beszüntetése, továbbá az óvodaépületi bérlet kiegyenlítésének megtagadása, egyszerűen az intézményt éltető elemi anyagi bázisok kiiktatása a községi vezetőség programjából azt a benyomást keltik, hogy a vend nyelvű nagyközség, mely fizetési képességeit tekintve előnytelen helyzetben van ugyan, de korántsem áll azon az alacsony szinten, melyet hangoztat, erőnek erejével menekülni szeretne óvodai kiadásaitól. A fennen hangoztatott magyarosítási szándékot megtévesztő jellegűnek ítélnéljük, csupán terheik lerázása érdekében, a felsőbb támogatás kieszközlése miatt fordulhattak ezekhez a fondorlatokhoz a helyi lakosság képviselői.

A korabeli közvélemény és a haladó erők hangja

A magyarosítási program célkitűzéseivel az uralkodó körök sem értettek minden tekintetben egyet. Deák Ferenc például 1872-ben kijelentette, hogy a nemzetiségeknek joguk van gyermekeik neveltetéséhez és ennek érdekében még a középiskolák tanítási nyelve is az a nyelv legyen, „mely az illető vidéké”. „Legyen bár az országban 300 gimnázium, legyen bár annyi, hogy minden 6-ik mér-földnyire találtsák egy: ha valamely vidéki gimnázium nem azon a nyelven, vagy legalább nem kiválóan azon nyelven tanít, mely azon vidék népének nyelve, akkor kétségkívül bajos lesz a kiművelés elővitele” — hangoztatja DEÁK, majd így folytatja: „Emlékezzünk csak vissza, mennyit küzködtünk gyermekkorunkban azzal, hogy egy idegen, egy holt nyelven kellett tanulnunk, és nézzük, mennyire van most ifjainknak megkönnyítve a tanulás azáltal, hogy magyar nyelven oktattatnak. Ugyanez áll minden más nemzetiség nyelvére nézve. Ha őket arra kényszerítjük, hogy gyermekeik, akik a magyar nyelvben vagy éppen nem, vagy kevéssé jártasak, mert hisz a népiskolában főképp a magok nemzeti nyelvén tanítottak, mindenütt és mindenben magyarul oktattassanak, úgy azon gimnáziumokban lehetetlen volna az ifjak előhaladása . . .”²⁹ Azt azonban 1876-ban bekövetkezett halála miatt már nem érhetette meg DEÁK, hogy mivé fajult és mily súlyos sebeket okozott ez a nacionalista irányzatú politikai ballépés.

SCHWARTZ Gyula, a kor kiemelkedő polgári művelődéspolitikusa, a „lelkiismeret szabadságán” kívül a „független magyar haza” érdekeit tekinti. Ő a nemzetiségek elmagyarosodása mellett foglal állást. Ebben a kérdésben azonban — mint hangoztatja — „Szent István koronájának területén semmiféle erőszakot gyakorolni nem szabad”. Kényszerítő eszközökkel ugyanis a testvérharcok szításához járulnánk hozzá, elfecsérelnénk erőnket és kénytelenek volnánk „az idegen gyámság szárnyai alatt keresni menedéket”.³⁰ Mint a haladó polgárság érdekeinek szószólója, nem lép ki nézeteivel az osztálykeretek közül és az osztálybéke szemszögéből vizsgálja a nemzetiségi problémákat is.

A haladás erői minduntalan felemelik szavukat a hivatalos kormánypolitika álcázott céljai leleplezésére, a magyarosítási akciók visszaszorítására. Az egyre erősödő és számszerűleg is növekvő munkásság, valamint az értelmiség legjobbjai

²⁹ Kemény Ferenc: Deák Ferenc mint nevelő. Magyar Pedagógia, 1903. 591.

³⁰ Nagy László: Schwartz Gyula, mint kultúrpolitikus. Magyar Pedagógia, 1902. 159—160.

vállvetve küzdöttek a haladást gátló nemzetiségi politika ellen és erőteljesen sikraszálltak a nem magyar nyelven beszélők kulturális jogainak érvényesítéséért. A hivatalos politikával szemben álló tömegek hangján megszólaló politikusok, pedagógusok és egyéb értelmiségiek szavát egyaránt ott halljuk a tiltakozók táborában.

A *Munkás Heti Krónika* már 1874-ben felháborodással ír az iskolákban szított nemzetiségi gyűlöletről: „... nem demoralizáló az, ha a gyermeknek nemzetiségi gyűlöletet sugalmaznak azáltal, ha az iskolában más nemzetet rágalmaznak, előnyeit háttérbe szorítják, és a szabad államban való hibákat és hiányokat dicső intézkedéseként ismertetik? Szegény nép, neked ezt kell hinned, mert vak hit, vak engedelmességgel összekötve, az első adó, amit tőled követelnek”.³¹

A *Népszava* is, 1902-ben, bátran odaveti az igazságot az illetékeseknek: a gazdasági életben mutatkozó nehézségekről azzal igyekeznek elterelni a dolgozók figyelmét, hogy a nemzetiségekre hárítanak minden felelősséget a felgyülemlett bajokért. „Mi lehet hasznosabb — kérdi az újság —, minthogy a magyar nép nemzeti léte föltételének nem a gazdasági jóléte, hanem a szász, a román, a tót, a szerb nép elnyomását tekintse, hogy a szász, a román, a tót, a szerb nép viszont ne jöjjön rá, hogy a gazdasági rendszer megváltoztatásában van a menekvése és nem abban, hogy a magyar népet gyűlöli! Rajta, rajta, szítani a tüzet! Itt azt mondjuk, kiáltjuk, bögjük, hogy veszélyben a magyar haza, a magyar nemzet, ott pedig, ha eddig nem történt, erőszakkal is belekergetjük a nemzeti elnyomatás tudatába.”

Majd így folytatja a fenti lap: „... milliónyi kis gyermeket kényszerítenek magyar nyelven — nem beszélni, de tanulni, holott saját anyanyelvén is nehezen veszi be a száraz tananyagot, erről az elkeseredésről és ebből fakadó magyar-gyűlöletről és általa felszított szláv és németgyűlöletről nem is beszélünk.”³²

A kisdedővők részletezése foglalkoztatási nyelv szerint	1899			
	Összesen	e b b l		
		kisdedővő-intézet	állandó gyermek menedékház	nyári menedékház
Magyar	2.140	1.195	201	744
Magyar—német	58	34	3	21
Magyar—tót	67	6	2	59
Magyar—román	57	4	5	48
Magyar—rutén	4	—	—	4
Magyar—horvát	10	—	4	1
Magyar—szerb	37	29	2	6
Magyar—olasz	2	2	—	—
Magyar—vend	2	—	1	1
Magyar—	—	—	—	—
Német	57	10	3	44
Tót	22	—	—	22
Román	31	1	2	28
Szerb	2	—	—	2
Olasz	1	1	—	—
Német—román	1	—	—	1
Összesen	2.491	1.282	223	986

³¹ A mai iskolarendszer. *Munkás Heti Krónika*, 1874. augusztus 23. (R. S. szerzői betűjellel)

³² A magyar nyelv a népiskolában. *Népszava*, 1902. június 21. (a szerző neve nélkül).

A magyarosítási program mérlege

A kormánykörök minden igyekezete ellenére csak kevés eredmény mutatkozik az óvodai intézmények magyarosítási célkitűzései nyomán. A századforduló éveiből származó hivatalos adatok kiemelik, hogy „kultúrpolitikai szempontból véve a kisdédóvintézeteket, csak az állandó menedékházak és a rendes kisdédóvoda működésétől lehet a magyar nemzeti irányú népoktatás előkészítése és előmozdítása érdekében jelentősebb, eredményesebb munkát várni”. Ez a két intézménytípus az 1900-ik évben 1635-öt tett ki, vagyis az összes óvodai intézményeknek 61,40 százalékát. „Ennyi azon óvintézetek aránya, amelyek a magyar nemzeti irányú népoktatásnak fontos szolgálatot tenni hivatva vannak³³ — olvassuk a korabeli hivatalos dokumentumban. A számadatok összevetése nyomán az is kitűnik, hogy minden tizedik elemi népiskolára jut egy óvoda a századforduló éveiben. (A népiskolák száma 16.817)

A többitanítás elemi népiskolák közül minden harmadikra kerül egy-egy óvoda. Ezt az állapotot a hivatalos elemzés nem tartja „szerencésnek”, mivel „főleg nemzetiségi vidékeken, korántsem elégíti ki azon várákozásokat, a miket a kisdédóvóvintézetek működéséhez fűzni lehet”.³⁴

A fentiek kiküszöbölésére a vallás- és közoktatásügyi minisztérium az állami népiskolák mellé mindenütt óvodák szervezését tervezi. Súlyosan kifogásolják — az említett évben — az óvodák helyzetét a korabeli hivatalos körök miatt is, hogy az 1635 óvoda közül, a nemzetiségi helyekre 984 jut mindössze, így nem látják biztosítva azokat a célokat, melyeket a magyar nyelv terjesztése terén jelöltek meg ezen intézményeknek.³⁵ Az alábbiakban a századforduló éveire vonatkozó néhány statisztikai adatot vetünk össze az óvodai nyelvhasználat dokumentálására.

Összesen	1900			Összesen	1901		
	ebből				ebből		
	kisdédóvó-intézet	állandó gyermek-menedékház	nyári menedékház		kisdédóvó-intézet	állandó gyermek-menedékház	nyári menedékház
2.251	1.250	211	790	2.367	1.308	220	839
44	32	2	10	38	29	1	8
62	6	2	54	71	4	—	67
48	5	6	37	35	3	6	26
3	—	—	3	3	—	—	3
10	—	4	6	15	—	4	11
42	34	—	8	38	27	3	8
1	1	—	—	2	2	—	—
5	—	5	—	1	—	1	—
—	—	—	—	1	—	1	—
59	11	4	44	64	15	4	45
26	—	—	26	10	—	—	10
17	2	2	13	15	3	1	11
—	—	—	—	2	2	—	—
1	1	—	—	1	1	—	—
1	—	—	1	—	—	—	—
2.570	1.342	236	992	2.663	1.394	241	1.028

³³ Magyarország közoktatásügye az 1901. évben. Budapest, 1902. 45—46.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo.

Az 1901-ik évben Magyarországon a 2663 kisdedóvó intézet közül magyar nyelven folyt a foglalkozás 2367-ben, ez 88,90% (1900-ban: 2251-ben, 87,59%). Ugyancsak a fenti évben 204 óvodában (7,66%) a magyarral vegyesen más nyelven foglalkoztatási nyelvű óvoda 92 volt az ország területén 1901-ben, ez 3,44% (1900-ban: 104 = 4,04%).³⁶

A felsorolt adatok azt bizonyítják, hogy bizonyos fokú, számszerű emelkedés a magyar nyelvű intézményeknél kimutatható, amennyiben a tiszta magyar foglalkoztatási nyelvű kisdedóvóintézetek száma 116-tal emelkedett. Ezt a tényt „nemzeti irányban igen jelentősnek” minősíti a korabeli hivatalos értékelés.

A túloldali táblázat a kisdedóvók számát mutatja — országos viszonylatban — a foglalkoztatási nyelv feltüntetésével, 1899-től 1901-ig.³⁷ Eszerint az 1899—1901-ik terjedő években a magyar nyelven foglalkoztató óvodai intézetek száma emelkedést mutat. (2140-ről 2367-re). Ugyanakkor ennek az ellenkezője nem mondható el a nemzetiségi nyelvű intézmények mindegyikéről, vagyis számuk — sok esetben — nem fogy, hanem gyarapszik. Például a magyar—horvát nyelvű kategóriában 10-ről 15-re ugrik fel az intézmények száma. Ugyanez történik a német foglalkoztatási nyelvű óvodákban is, ahol 57-ről 64-re emelkedik a számarány. A magyar—tót nyelvű intézmények száma 67-ről 71-re, a magyar—szerb nyelvűeké pedig 37-ről 38-ra duzzad fel az 1901. évig.

1906-ban az országban működő kisdedóvóintézetek növendékei közül magyar nyelven beszélt: 150.915, német nyelven: 43.556, tótul: 22.591, románul: 11.549, ruténul: 2.596, horvátul: 3.230, szerbül: 7.741 és egyéb nyelven: 3.006.³⁸

Az alábbi táblázat ugyancsak az 1906. évi óvodai nyelvhasználati viszonyokra utal, Vas megye vonatkozásában:³⁹

Fiúk	Lányok	Együtt	Összesen magyar anyanyelvű	Az óvodai intézmények össznövendékeinek hány százaléka magyar anyanyelvű
1.521	1.565	3.086	1.568	50,8%

A fentiek szerint tehát alig több Vas megyében a magyar anyanyelvű óvoda-kötelesek száma az 50%-nál. Mindenekelőtt az osztrák határszél melletti német-ajkúak, valamint a Szlovéniával határos vend anyanyelvűek számadatai határozzák meg döntő módon ezt az arányt.

1906-ban a kisdedóvók számának növelését „magyar nemzeti és közgazdasági szempontból szükségesnek tartván”, jelentékeny hiteltöbbletet bocsátottak a kultuszminisztérium rendelkezésére. Az indokolás szerint az újabb óvodák elhelyezésénél tekintettel lesznek azokra a községekre, melyekben vagy állami elemi népiskola működik, vagy „a hol a nem állami elemi népiskolák tannyelve magyar, mert csak ilyképp biztosítható, hogy a nem magyar ajkú honpolgárok gyermekei a magyar nyelvet már iskolaköteles koruk előtt elsajátítván, az 1879: XVIII. t. cz. által kitűzött célét minél könnyebben elérhessék”.⁴⁰

³⁶ Uo. 43—44.

³⁷ Uo. 75.

³⁸ Magyarország közoktatásügye az 1906. évben. Budapest, 1907. 48.

³⁹ Uo. 80.

⁴⁰ Uo. 16.

A magyarosítás eredményessége érdekében a századforduló utáni években mind szorosabb kapcsolatot igyekeznek kiépíteni az óvodák és a népiskolák együttműködésére. Az együttműködés szervezeti formáit is kidolgozták a két intézmény-típus között. Így indokolja ezt az országgyűlés elé terjesztett VKM-jelentés: „Ezen kapcsolat haszna rendkívül fontos, főleg a nemzetiségi vidékeken, a magyar nemzeti népoktatás megerősítése szempontjából”. Majd így folytatja a kultuszminiszteri referátum: „azon erős meggyőződés érlelődött meg bennem, hogy az állami elemi népiskolák csak úgy lesznek képesek nagy nemzeti feladataikat jól megoldani, ha az elemi iskola alsó tagozataként minden állami elemi népiskola alatt ott fog működni az állami, illetve a magyar szellemű, jó óvoda is.”⁴¹

Kétségtelen, hogy az óvodai korosztálynak, a népiskola „alsó tagozatának” számbavételével nagyobb reményekkel várhatták a népiskolai munka során jelentkező magyar nyelvi eredményeket. A szervezőmunkát azonban — az állam mind nagyobb fokú anyagi támogatása ellenére — csak nehezen vállalták az egyes községek, különösen, ha az anyanyelv használatának korlátozását célzó szándékot eleve megsejtették.

Az óvodai mozgalom — mint láttuk — fokozatosan a magyarosítási törekvések érvényesítése érdekében kap helyet a kiegyezés utáni idők kormányprogramjában. A népiskolával együtt nacionalista célok szolgálatába állították ezt az intézményt is és a nemzetiségi politika szerves részeként tekintették az itt folyó munka jellegét, irányát. Jelentősebb eredmények azonban itt sem születtek: az érintett nemzetiségi lakosság zilált anyagi viszonyai miatt, valamint politikai ellenállása folytán lényegében hajótörést szenvedett minden ideirányuló próbálkozás.

⁴¹ Magyarország közoktatásügye az 1901. évben. Budapest, 1902. 16.